

BAYERNÉ SIPOS MÓNIKA

A KISEBBSÉGI MAGYAR ÖNRENDELKEZÉS ESÉLYEI KÁRPÁTALJÁN AZ 1970–1980-AS ÉVEKBEN

1. BEVEZETÉS

Tanulmányomban személyes interjúkra, valamint a korabeli sajtóra támaszkodva szeretném bemutatni a helyi közösség önrendelkezési törekvéseit az 1970-80-as években.¹ Részletesen foglalkozom az 1969-1989 közötti időszakkal.²

A források alapján arra a kérdésre keresem a választ, hogy a nyolcvanas évek végén, amikor a kárpátaljai magyarság előtt a szovjetrendszerben először nyílt tér az autonóm cselekvésre, a közösségi autonómiakövetelésekben mennyire tükröződött annak a Forrás Stúdiónak az eszmeisége, amely a kezdeményezés bölcsője volt.

Témaválasztásomat a kárpátaljai magyar kisebbség rendszerváltás előtti történetére kiterjedő részletes elemzések hiánya tette indokolttá. A korszak eseményeinek tudományos igényű feltárása mindmáig a társadalomtudomány és a történettudomány egyik nagy adóssága.

A szovjet éra alatt nem volt arra lehetőség, hogy a sajtó betöltse valódi szerepét, azaz objektíven tájékoztassa a társadalmat az országban, a régióban történt eseményekről. A szocializmus alatt a sajtóra is ideológiai nyomás nehezedett. Némileg változott a helyzet Gorbacsov hatalomra kerülése után. A társadalmon belül publikációs láz tört ki. Olyan témájú cikkek jelentek meg, amelyekről korábban tilos volt beszélni. Sajnos még a rendszerváltás után is voltak olyan folyóiratok, amelyek visszafogottan, nem teljesen objektíven tájékoztatták a közvéleményt.

2. ÖNAZONOSSÁG TEREMTŐ SZÁNDÉK AZ 1970-ES ÉVEKBEN

Az 1970-es években a nemzeti mozgalmak váratlan újraéledésének, a helyi törekvések, az új társadalmi, nemzedéki, tömörülések létrejöttének lehettünk tanúi. A kárpátaljai magyar kisebbség öntudatra ébredésének folyamata szorosan összefonódott a Forrás Stúdió irodalmi tevékenységével.

2. 1. MI VOLT A FORRÁS?

A Forrás Stúdiót 1967-ben alapították az Ungvári Állami Egyetem magyar szakos hallgatói, célja az volt, hogy felkarolja a magyarul író, alkotó fiatalságot, lehetőséget biztosítson számukra a továbbfejlődésre, publikálásra, az alkotói szemlélet alakítására. Tagsága folyamatosan bővül, az első nemzedékhez S. Benedek András³, Fodor Géza⁴, Balla Gyula⁵, Zselicki József⁶, Füzesi Magda⁷, Vári Fábrián László⁸ sorolható. A fiatalokhoz csatlakozott a korszak nagy íróegyénisége, Kovács Vilmos⁹ is. Tagjai, ideértve idősebb mentorukat, Kovács Vilmos író és költőt, ahhoz a nemzedékhez tartoztak, akik már nem tudtak, vagy nem akartak félni a világ egy részét még mindig szorongásban tartó elnyomó rendszertől.¹⁰

Megalakulásának előzménye az *Együtt* című gépiratos, „szamizdat” lap, amelyet a hatalom néhány szám után megszüntetett. A fiatalokból álló csoport fő orgánuma az *Együtt* létrejöttéig a *Kárpátontúli Ifjúság* című komszomolap volt, mely a *Kárpáti Igaz Szó* irodalmi mellékleteként jelent meg.

A szervezet tagjai számára a nemzetiségi azonosságtudat megteremtése, a kisebbségi önismeret elmélyítése volt az elsődleges kihívás. S. Benedek András szerint az igazi parancs „A szólás, a megszólalás és a közösség gondjainak, sorsának megszólaltatása volt” számukra.

A csoport tevékenységét támogatta Kovács Vilmos, akinek fő művében, a *Holnap* is élünkben éppen ekkortájt erősödtek fel a hasonló jellegű törekvések.

Dupka György interjújában így beszélt erről: „*Azt lehet mondani, hogy ez az első olyan könyv, amely a kárpátaljai magyarság kollektív jogainak hiányosságaira irányítja az emberek figyelmét. Attól kezdve ez a könyv lett számunkra az induló biblia.*” Együttes erővel fogalmazták meg a kisebbségi önismeret feladatköreit, demográfiai, néprajzi anyaggyűjtést kezdeményeztek, verseket írtak és mindemellett a legfelsőbb állami és pártszerveknek címzett beadványokat készítettek a szellemi közállapotokról. A Forrás nemcsak irodalmi, de közéleti szerepvállalásra is törekedett.

Hatalmas politikai és ideológiai nyomás nehezedett a Forrás-tagokra. A rendszer kiszolgálói gyanakvással figyelték az egyre ellenzékiibbnnek minősített Forrás Stúdiót.

Ebben a helyzetben jelent meg 1970 decemberében az a híressé vált kétrészes tanulmány a szegedi *Tiszatáj* című folyóiratban (a Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában c. tanulmány) Kovács Vilmos – Benedek András tollából, amely először tárta a magyar közvélemény elé a kárpátaljai nemzeti közösség történetét, kisebbségi sorsfordulóit, amelyeket addig szokatlan hitelességgel, a valóságnak megfelelően mutatott be. Az írás hatalmas politikai vihart kavart Kárpátalján.

A Forrás nemkívánatos lett, de a végső szó még váratott magára, illetve a megfelelő időpontra: 1971. augusztus 20-ára. Ekkor jelent meg a *Kárpáti Igaz Szóban* az a hírhedt *Elidegenedés? A Kárpánton túli Ifjúság, az egyetlen magyar tollforgatói és a Forrás Stúdió* című újságcikk, amely szigorú bírálatban részesítette a fiatal magyar alkotókat. A vád az volt ellenük, hogy elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a cikk szerint a nacionalizmus sem állt távol tőlük. A stúdió vezetői ellen az egyetlen megyei magyar lapban rágalomhadjárat indult. Balla László később (1993-ban) ebben a „szerkesztőségi állásfoglalás”-ban vállalt szerepéről úgy nyilatkozott, hogy ő azt felsőbb utasításra írta meg, parancsra. Állítólag két pártbizottsági munkatárs lett a társszerzője, így az *Elidegenedést* kollektív munkának, kompromisszumok eredményének tekinti.

1971 szeptember-októberében megszületett az 1. számú *Beadvány* is, amelyben a Forrás Stúdió tagjai válaszolnak az „Elidegenedés?” vádjaira. Határozottan visszautasítják a „névtelen” szerző sértegetéseit, rágalmait, politikai színezetű vádaskodásait, valamint vizsgálatot kérnek Balla László ügyében. 1972 tavaszán újabb *Beadvány* született, melyet a szerzők – Kovács Vilmos és Fodó Sándor – már a legfelsőbb fórumnak, az SZKP KB Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének címezték. A kárpátaljai magyarságot ért sérelmekről, aláírásokat gyűjtöttek, s a dokumentumokat továbbították az SZKP KB Politikai Bizottságának, az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa elnökségének. A dokumentumban nemcsak az értelmiség sérelmeit vetették föl, hanem az intézményes élet, az oktatás, a művelődés problémáit, a sajtó, a könyvkiadás gondjait, a nemzetiségi és kollektív jogokat. Javasolták „egy magas szintű különbizottság létrehozását valamennyi probléma kivizsgálására, gondos tanulmányozására és orvoslásuk gyakorlati megvalósításának ellenőrzésére.” Ez a bizottság létre is jött, a kérelmek egy részére megoldást talált, viszont a KGB és a megyei pártbi-

zottság keményen zaklatta, magyar nacionalistának nyilvánította, megfigyelte, lelkileg terrorizálta a beadvány szerkesztőit.

A hatalom képviselői végül 1971-72-ben adminisztratív eszközökkel lehetetlenné tették a Stúdió munkáját. A fölszámolás, a megtorlás, a legkülönbözőbb társadalmi ellehetetlenítések formájában örök, kitörölhetetlen nyomokat hagyott a pályájukon épphogy elindult költők életében.¹¹

3. A FORRÁS SZEREPE A VISSZAEMLÉKEZÉSEK TÜKRÉBEN

Nagyon fontos a mozgalomban részt vevők visszaemlékezéseinek feldolgozása, mivel ezek alapján reális képet kaphatunk az akkori helyzetről, a Stúdió tevékenységéről.

Kutatásaim során interjút készítettem: Vári Fábián Lászlóval, Dupka Györggyel, Balla D Károllyal (bloginterjú). Valamint felhasználtam Penckőfer János *Tettben a jellem* című doktori disszertációját, melyben hosszasan értelmezi a Forrás Stúdió szerepét, valamint Balla László és Czébely Lajos visszaemlékezését.

A személyes interjúk során a visszaemlékezők mindegyike hangsúlyosan kitér a csoporttal, illetve az egyes tagjaival szemben elkövetett sérelmekre.

Vári Fábián László személyesen vett részt a Stúdió tevékenységében. Interjújában hosszasan beszélt személyes élményeiről:¹²

„Azzal a fiatal alkotócsoporttal, akik később a Forrás Stúdiót létrehozták, nagyjából 1967 tavaszán találkoztam. Emlékszem, a nagyszülősi magyar középiskola igazgatójához a *Kárpáti Igaz Szó* fejlődés papírján körlevél érkezett, amelyben arra kérték, hogy amennyiben vannak iskolájában írogató növendékek, egy megnevezett időpontban tegye lehetővé számukra az Ungváron való megjelenést. ... A szervezők az írogató ifjúságot próbálták összegyűjteni.” Egyfajta tehetségkutató program volt [...] a Forrás Stúdió. [...] Én úgy érkeztem erre az összejövételre, mint aki az Arany János esztétikáján nevelkedett. [...]Itt azonban azt tapasztaltam, hogy ma mások az olvasói igények és elvárások [...]. A hallott, olvasott verseket magamban értékelve eldöntöttem, hogy ilyeneket én is tudok írni. És aztán megérkeztem a következő összejövételre, hoztam néhány új verset, és azok hamarosan meg is jelentek a *Kárpáton túli Ifjúságban*... „Egyes emberek, a Stúdió tagjai különböző feladatokat kaptak a csoporton belül. 1971 nyaráról a Forrás Stúdió feladatául tűzte ki, hogy felgyűjtsük Kárpátalja népköltészetét.A Kovács Vilmos és Balla László közötti elvi és személyes

ellentétek miatt a Forrás Stúdió nem tudott tovább fejlődni, tagjai pedig tovább lépni. De ennek legfőbb okát abban látom, hogy a Forrás tevékenységét Balla László minden lehetséges eszközzel igyekezett visszaszorítani.” „’71 májusában Balla meghívta az irogató fiatalok egy részét a megalakítandó József Attila Stúdió alakuló összejövetelére, ám nem mindenkit. Benedek Andrást, Balla Gyulát például kifejejtette a meghívottak közül, csak azokat hívta, akikről feltételezte, hogy beállnak az ő újonnan szerveződő csapatába... arra kért mindenkit, hogy vigyük magunkkal írásainkat, ám a Forrás Ungváron tartózkodó tagjai megtagadták a részvételt.”... „Kárpátalja kulturális életében mindenképp fontos szerepet tulajdonítanak a Forrásnak, mivel ekkor kezdődött a kárpátaljai magyar irodalom megújulása. [...] Kiss Ferenc irodalomtörténész is kifejtette, hogy „A kárpátaljai magyar irodalom ebben a rajban fog megújulni.”¹³

„Részben bosszantó hatással volt ránk, hogy nem akarták elismerni a tevékenységünket, és talán ennek tulajdoníthatjuk azt a tényt, hogy megmaccsoltuk magunkat, és már csak azért sem voltunk hajlandóak megváltozni. [...] ’78-tól többször is megkerestek Balláék és arra próbáltak ösztönözni, hogy menjek el a József Attila Stúdió összejöveteleire. Különben a KGB is megkeresett ebben a kérdésben, mert nem akartak tudni arról, hogy a ’70-es évek végén még mindig létezik Kárpátalján egy ellenzékieknek számító kis csoport. Ebből én arra következtetek, hogy az állambiztonságiak Ballát is megkeresték, hogy előkészítsék a megkötendő kompromisszumot”

„A Forrás szerepe a kárpátaljai polgárjogi mozgalom kezdetén nagyon jelentős volt.¹⁴ Attól kezdve, hogy Fodót eltávolították az egyetemről, attól kezdve, hogy megjelent az *Elidegenedés?* mi tiltakozó táviratokat küldtünk az ukrán közoktatási minisztériumba. Az *Elidegenedés?*-re adott válaszukat Smanyakó elvtársnak, a területi pártbizottság első titkárának is elküldtük. [...] A *Beadvány*ban a kárpátaljai magyarság siralmas helyzetét vázoltuk fel.

A második számú *Beadvány*, amelynek megírásában én már nem vehetem részt, mivel 1972 januárjában behívtak katonának, a kárpátaljai magyarság helyzetéről szólt. [...]Ha nem is mondja ki a *Beadvány*, de a kárpátaljai magyarság számára ez már egy burkolt autonómia kérelem volt.”

Czébely Lajos visszaemlékezésében a Kovács Vilmos mellett eltöltött évek emlékeit hangsúlyozta, melyben nagy szerepet tulajdonított a Forrásnak.

„1967-től működni kezdett a Kovács Vilmos, Fodó Sándor és Benedek András által fűtött kohó. Benedek András jól látta, hogy egy kisebbség kultúra nélkül, önálló hagyományértelmezés nélkül nem fog fennmaradni. [...]Megszervezte, majd

összetartotta az első félelem nélkül felnőtt írógenerációt. [...]Fodó Sándor egy együtest is létrehozott az egyetem bázisán. A két szerveződés egy még jelentősebb réteg figyelmét terelte a kárpátaljai magyarság problémái felé.” „Emlékeim szerint a Beadvány kéréseire válaszként kapott retorzió egyikünknek sem vette el túlságosan a kedvét. Úgy véltük, sem az irodalmi műhely ébren tartása, sem a nemzeti kultúrát továbbéltető műkedvelés [...]nem ártanak a szovjet ideológiának. Én olyan állapotról álmodoztam, [...]Jahol nem számítottak tabunak olyan kérdések, hogy a kisebbség nyelve hivatalos nyelv legyen az állami szervekbe, hogy az érintettek igazgassák a számukra fontos intézményeket.”¹⁵

Penckófer János szerint a Stúdióhoz köthető események mitologikus jelentést hordoznak: egyrészt eredetmeghatározásról, másrészt harcról és kudarcról szóló mítosz teremtődik.

„Ők voltak azok, akik irodalmi és irodalomszervezői munkájukkal egy polgárjogi mozgalom bontakozását önkéntelenül is elősegítették. Így irodalmi tetteik révén elindítói lettek annak a hosszú folyamatnak, amely a kilencvenes években teljesedett igazán ki, és a kárpátaljai kisebbségi életforma teljesebb megszerveződéséhez vezetett.”¹⁶

A már említett irodalomtörténetben, különálló fejezetet szánt a Forrás Stúdióknak, amelyben megfogalmazta a csoport motivációit és küldetését:

„Kovács Vilmost és a Forrás fiataljainak lázas tenni akarását a hatvanas évek közepétől tehát egyazon „közös ihlet” motiválta. Az, amely a tehetséggel párosulva a nemzetrész eszméltetésére irányult, talán úgy hogy nem is tudták mit miért kell tenniük.”¹⁷

Balla D. Károly nem tartozott a Forrás-tagok közé, ő apja, Balla László révén szembesül a Stúdió történetével és így foglalja össze a Stúdióról alkotott képet és ennek hatását az életére:

„A kárpátaljai magyar irodalom legnagyobb mítosza, amely valóban sorsszerűen és a maga megvilágosító erejével tárult elém.”¹⁸

Mindannak ellenére, hogy az apját negatív szerepben tüntették fel, a következőket írja a Forrás alkotóinak közösségéről:

„A Forrás fiataljai igyekeztek megszabadulni az irodalmunkra addig jellemző témabeli és műfaji korlátoktól. Túlléptek a sematizmuson, a magyar európai műveltség hagyományaihoz igazodtak, felfedezték maguknak a vidék történelmi és szellemi örökségét, néprajzi értékét.”¹⁹

A Forrás Stúdió szerepét M. Takács Lajos a következő módon sűríti össze: „A Forrás nem csupán egy irodalmi mozgalom volt, hanem a »leg-tisztább és legbátrabb kárpátaljai magyar irodalmi és polgárjogi kísérlet«.”²⁰

4. AZ ÖNSZERVEZŐDÉS ESÉLYEI AZ 1980-AS ÉVEKBEN

1972 májusában a Forrás ellen, illetve később annak pótlására megalakult a József Attila Irodalmi Stúdió. *„Nincs értelme a hallgatásnak, kapcsolódjunk be, attól hogy még meg kell írunk néhány társadalmi indíttatású verset meg politikait is, adjuk meg ami kell, de az értékteremtésre tegyük a hangsúlyt”* – nyilatkozta Dupka György a vele folytatott beszélgetés során. Kovács Vilmos halála előtt arra buzdította „tanítványait” hogy kapcsolódjanak be a mozgalomba, mivel az ideológiai nyomás egy idő után változni fog, hitt abban, hogy a kommunista ideológia előbb utóbb meg fog bukni, vagy teljesen meg fog reformálódni.

A hetvenes évek második fele a mozdulatlan idő történelme, mindaddig, amíg az 1981. május 22-én alakult József Attila Irodalmi Stúdió irányítását át nem vette Balla D. Károly, Dupka György és Horváth Sándor. Vezetésük alatt érte el fénykorát a Stúdió, sikerült bevonni a munkába az elnémított Forrás-tagokat is.

A 80-as évek legelején a brezsnyevi, szuszlovi művelődési politika igyekezett korlátok közé szorítani az újonnan alakuló civil közösségeket.

1989-ig tilos volt nyíltan arról beszélni, hogy milyen is valójában a kor nemzetiségi politikája. Ma már szabadon kijelenthetjük, hogy a nagy Szovjet birodalom állampolgárai messzemenően nem voltak egyenlők sem társadalmi helyzetük, sem pedig nemzetiségi hovatartozásuk alapján.

Ennek hatására ezek az állami beavatkozástól és hatásoktól mentes közösségi képződmények túllépték a helyi peresztrojka törekeny nyilvánosságát és felélesztették a szertefoszlottnak hitt formát, az önálló és független polgári kezdeményezés intézményét.

„1988-ban, amikor újjáalakítottuk a József Attila Irodalmi Stúdiót, jóformán sikerült minden írástudót egy zászló alá tömöríteni... abban az időben már nem elégedtünk meg az irodalommal, folklórral, boncolgattuk a kollektív jogok hiányát. 1988-ban az irodalom mellett áttértünk a társadalompolitikai aktivitásra.” – fogalmazta meg Dupka György.

Kárpátalján vitafórumot tartottak, annak érdekében, hogy eldöntsék, kell-e a régiónak autonómia? Kétfajta autonómiamodellel alakult ki.

a.) A szovjet állam által fenntartott autonómiaintézmény, illetve azon belül egy olyan érdekvédelmi szervezet, amelyet az állam tart fenn.

b.) Alulról kezdeményező független érdekvédelmi szervezeten belül az autonómia kiharcolása.

A többség az állami befolyástól mentes független civil szervezet mellett tette le a voksát, melynek létrehozását egy 10 tagú bizottság kezdeményezte.

5. AZ ELSŐ ÖNÁLLÓ ÉRDEKVÉDELMI SZERVEZET KEZDETI LÉPÉSEI²¹

A határon túli magyar közösségek önálló érdekvédelmi szervezetei közül elsőként a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) alakult meg 1989. február 26-án, még a pártállam keretei között, elsősorban kulturális és nem politikai célok elérésére. Az Alapszabályban foglaltaknak megfelelően a Szövetség megalakulásának pillanatától felvállalta a helyi magyarság autonómiatörekvéseinek megjelenítését.

Első ízben 1989. szeptember 10-én tárgyalta a Választmány a kérdést, amely heves vitát váltott ki: biztosítható-e, s ha igen, miképpen, hogy a magyar többségű beregszászi járás határain kívül, főleg a szórványban élő magyarságra is kiterjedjenek a területi autonómia által garantált jogok és lehetőségek. Konkrét elképzelések ekkor még nem körvonalazódtak, ugyanakkor a Választmány állásfoglalásában leszögezte, hogy támogatja egy magyar autonóm körzet létrehozását Beregszász központtal.²²

1990 novemberében a KMKSZ választmánya állásfoglalást adott ki a kárpátaljai magyarság autonóm jogairól, melyben kijelentette:

„A KMKSZ a kárpátaljai magyarság megfelelő létfeltételeinek biztosítását a kulturális és jóléti-területi önkormányzati rendszer párhuzamos kiépítésén keresztül kívánja biztosítani.[...] A kisebbség jóléti-szociális életkörülményeinek megfelelő szintű biztosítása, valamint a kulturális önkormányzat gazdasági bázisa létrehozása céljából célszerűnek tartja a terület adminisztratív felosztásának olyan irányú megváltoztatását, hogy a zömében magyarlakta falvak egy közigazgatási egységbe kerüljenek, (ezáltal) síkra száll Kárpátalja maximális politikai és gazdasági autonómiájáért.”²³

Ebben a légkörben született meg 1990 decemberében „A kárpátaljai különleges önkormányzatú terület statútumának alapelvei”²⁴ című nem hivatalos dokumentum.

A KMKSZ első kezdeményezése volt ez a tervezet, amely Kárpátaljának különleges önkormányzati státust képzelt el. „Kárpátalja önkormányzata a helyi önkormányzatok, kisebbségi területi és személyi elvű autonómiák rendszerére épül (ez szükségképpen a belső közigazgatási határok megváltoztatását feltételezi).”²⁵

A KMKSZ 1992-es programjában az autonómiával kapcsolatban így fogalmaz: „A KMKSZ egyik hangsúlyozott követelése a nemzetiségi önzagadás

*megteremtése. Elvünk az, hogy minden nép sorsát elsősorban önmagának kell kialakítania. A nemzetiségi önkormányzat, az intézményi autonómia, a szakmai és a politikai szervezetek, a területi autonómia mind eszközei lehetnek ennek. Használatukat a mindenkori politikai aktualitásnak kell súlyoznia.*²⁶

A kárpátaljai autonómia kérdése megfogalmazásának pillanatától kezdve viták keresztüztüzebe került a szövetségben belül és kívül. Mint azonban a tapasztalat mutatja, a régió azon országaiban, amelyekben nyilvánvaló a legfelsőbb hatalom meghatározó erőinek nemzetállami törekvése (Románia, Szerbia és Montenegró, Szlovákia, Ukrajna), az autonómia pusztá említésétől is a fejekbe tolul a vér. A nacionalisták hisztériát keltenek, a legfőbb döntéshozók pedig egyszerűen leseprrik az asztalról a kérdést.

6. KONKLÚZIÓ

Kutatásom során bebizonyosodott számomra, hogy a kárpátaljai magyarok kezdeti önrendelkezési törekvései már az 1970-es évek végén megfogalmazásra kerültek. A helyi értelmiség által megfogalmazott beadványok szövegeiből láthatjuk, hogy a régióban élő magyarság már többre vágyott. Egyéni jogok helyett kollektív jogosítványokat szerettek volna a térség magyarjai. A nagy Szovjetunió felbomlása után lehetőség adódott az első önálló határon túli magyar érdekvédelmi szervezet megalakítására. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) tagjai közé lelkes autonómiáért tenni akaró személyek kerültek. A szervezet által megfogalmazott dokumentumokban tovább élt a Forrás Stúdió tagjainak szellemisége.

Az 1990-es évek elején sorra fogalmazódtak meg a különböző autonómia javaslatok, amelyekben tükröződött annak a Forrás Stúdiónak az eszmeisége, amely a kezdeményezés bölcsője volt. A tervek valami ok folytán a mai napig nem tudtak megvalósulni. A hatalmi változások, törvénymódosítások következtében a függetlenedés után még civil szervezatként működő mozgalmak folyamatosan átalakították tevékenységüket, profiljukat és politikai szerepet vállaltak, egyesek politikai párttá szerveződtek.²⁷

Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a Kárpát-medence azon országaiban, mindaddig, amíg nyilvánvaló a legfelsőbb hatalom meghatározó erőinek nemzetállami törekvése és adott határon túli magyar közösség nem tud szót érteni az ottani nemzeti többséggel, valamint a nacionalisták hisztériát keltenek, az autonómiát nem lehet megvalósítani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balla D. Károly: A hontalanság metaforái. Publicisztikák, esszék vallomások 1988-2000. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest 2000.
- Bayerné Sipos Mónika: Realitás vagy ábránd. A kárpátaljai magyarság autonómia-törekvései a rendszerváltás utáni Ukrajnában. Valóság, 2012. 8. sz. 82-94. o.
- Bayerné Sipos Mónika: Az autonómia sajátos kezdeményei Kárpátalján a rendszerváltás hajnalán. In: Virtuális Intézet Közép-Európa kutatására közleményei. 2012. 3. sz. 9-16.o.
- Bayerné Sipos Mónika: Konszenzus és konfliktus a mai kárpátaljai társadalomban. Görbe háttal. Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben. Tanulmánykötet. Szerk. Kupa László. Pécs, Virágmandula Kft., 2011. 194-203.o.
- Czébel Lajos: Kovács Vilmos másik útja. In: Együtt, 2011. 3. sz. 47-59.o.
- Eperjesi Penckófer János: Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. Magyar Napló, Budapest 2003.
- Dupka György: Magyar polgárjogi mozgalom Kárpátalján. In: Együtt, 2002. 1.sz. 40-47. o.
- Kiss Ferenc: Fiatalok írásai Kárpátaljáról. Új Forrás. 1973.1. sz. (Közlki: Ez volt a Forrás (Különszám) Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1-2. füzet, Budapest – Beregszász, 1998. 61-66. o.
- M. Takács Lajos: Ők nem lettek janicsárrá. Kárpátaljai Minerva. II. kötet, 1-2. Füzet, Budapest-Beregszász, 1998.
- Tóth István: Forrás Stúdió: a legitim magyar politikázás előzménye Kárpátalján. In: Kisebbségkutatás, 1999. 2. sz. 228-229. o.
- A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Alapítólevele. In: A KMKSZ történetéből. Összeállította: Dupka György. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
- A KMKSZ választmányának állásfoglalása a kárpátaljai magyarság autonóm jogaival kapcsolatosan, Szolyva, 1990. november 24.
- A kárpátaljai különleges önkormányzatú terület státútumának alapelvei I. Általános elvek TLA-KEI Könyvtára K -1574/96
- A KMKSZ Programja. In: A KMKSZ történetéből. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

JEGYZETEK:

¹ „A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program –Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg”

² A tanulmány rövidített változata „Az autonómia sajátos kezdeményei Kárpátalján a rendszerváltás hajnalán” címmel jelent meg a Virtuális Intézet Közép-Európa kutatására közleményei folyóiratban. (2012. 3. sz. 9-16. p.)

³ Stumpf Benedek András, a Forrás alapító tagja, az Együtt szerkesztője. Az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyar szakos tanári diplomát. 1976-ban települt át Budapestre 1979-től az Állami Gorkij Könyvtár, később az Országos Idegennyelvű Könyvtár nemzetiségi osztályának vezetője.

⁴ Fodor Géza: a Forrás alapító tagja. Költő, író. Jelenleg is Kárpátalján él.

⁵ Balla Gyula: a Forrás Stúdió tagja volt, korán áttelepült Magyarországra, 2000-ben, tragikus hirtelenséggel halt meg.

⁶ Zselicki József: az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát. Alapító tagja és elnöke volt a Forrás Stúdióknak. Jelenleg is Kárpátalján él.

⁷ Füzesi Magda: az Ungvári Állami Egyetemen szerzett magyar nyelv- és irodalom szakos tanári diplomát. A Forrás Stúdió tagja volt. Újságírói munkájáért Tácsics Mihály-díjat kapott.

⁸ Vári Fábrián László: József Attila-díjas kárpátaljai magyar költő. Néprajzos és műfordító tevékenysége is számottevő. Az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv- és irodalom szakán szerzett diplomát. A Forrás Stúdió tagja volt. 2000-től 2013 augusztusáig a Beregszászi Magyar Tanárképző Főiskola tanára.

⁹ Kovács Vilmos: író, költő, fordító, szerkesztő. Az 1965-ben megjelent Holnap is élünk című regényét a szovjet társadalom és valóság bírálata miatt betiltották. Az Forrás Stúdió fiataljainak pártfogója. 1977-ben Magyarországra települt, kiköltözése után egy hónappal meghalt.

¹⁰ http://www.hhrf.org/kisebbssegutatas/kk_1999_02/cikk.php?id=65 Tóth István: Forrás Stúdió: a legitim magyar politizálás előzménye Kárpátalján. In: Kisebbségkutatás, 1999. 2. sz. 228-229. o.

¹¹ Dupka György: Magyar polgárjogi mozgalom Kárpátalján. In: Együtt, 2002. 1.sz. 40-47. o.

¹² Vári Fábrián Lászlóval 2011 májusában készítettem személyes interjút, melyben részletesen mesélt élményeiről, a Forrás szerepéről Kárpátalja életében.

¹³ Kiss Ferenc: Fiatalok írásai Kárpátaljáról. Új Forrás. 1973.1. sz. (Közlí: Ez volt a Forrás (Különszám) Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1-2. füzet, Budapest, 1998. 61-66. o.)

¹⁴ M.Takács Lajos nevezte ezt a mozgalmat polgárjogi mozgalomnak.

¹⁵ Czébel Lajos: Kovács Vilmos másik útja. In: Együtt, 2001. 3. sz. 47-59.o.

¹⁶ Eperjesi Penckőfer János: Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. Magyar Napló, Budapest 2003. 40. p.

¹⁷ Eperjesi Penckőfer János: Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében. Magyar Napló, Budapest 2003. 39.o.

¹⁸ Ebben a mondatban nemcsak a Stúdióra utal, hanem valószínűsíthetően apja, Balla László és Kovács Vilmos konfliktusára, ami szintén szorosan kapcsolódik a Forrás sorsához.

¹⁹ Balla D. Károly: A hontalanság metaforái. Publicisztikák, esszék vallomások 1988-2000. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest 2000. 155. o.

²⁰ M. Takács Lajos: Ők nem lettek janicsárrá. Kárpátaljai Minerva. II. kötet, 1-2. Füzet, Budapest-Beregszász, 1998.

²¹ Részletesen lásd: Bayerné Sipos Mónika: Realitás vagy ábránd. A kárpátaljai magyarság autonómia-törekvései a rendszerváltás utáni Ukrajnában. Valóság, 2012. 8. sz. 82-94. o.

²² A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Alapítólevele. In: A KMKSZ történetéből. Összeállította: Dupka György. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993. 90–91. o.

²³ A KMKSZ választmányának állásfoglalása a kárpátaljai magyarság autonóm jogaival kapcsolatosan, Szolyva, 1990. november 24.

²⁴ A kárpátaljai különleges önkormányzatú terület státútumának alapelvei I. Általános elvek TLA-KEI Könyvtára K -1574/96.

²⁵ Uo. I. Általános elvek.

²⁶ A KMKSZ Programja. In: A KMKSZ történetéből. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1993.

²⁷ Bayerné Sipos Mónika: Konszenzus és konfliktus a mai kárpátaljai társadalomban. Görbe háttal. Interetnikus konfliktusok Közép-Európában a múltban és a jelenben. Tanulmánykötet. Szerk. Kupa László. Pécs, Virágmandula Kft., 2011. 198. o.